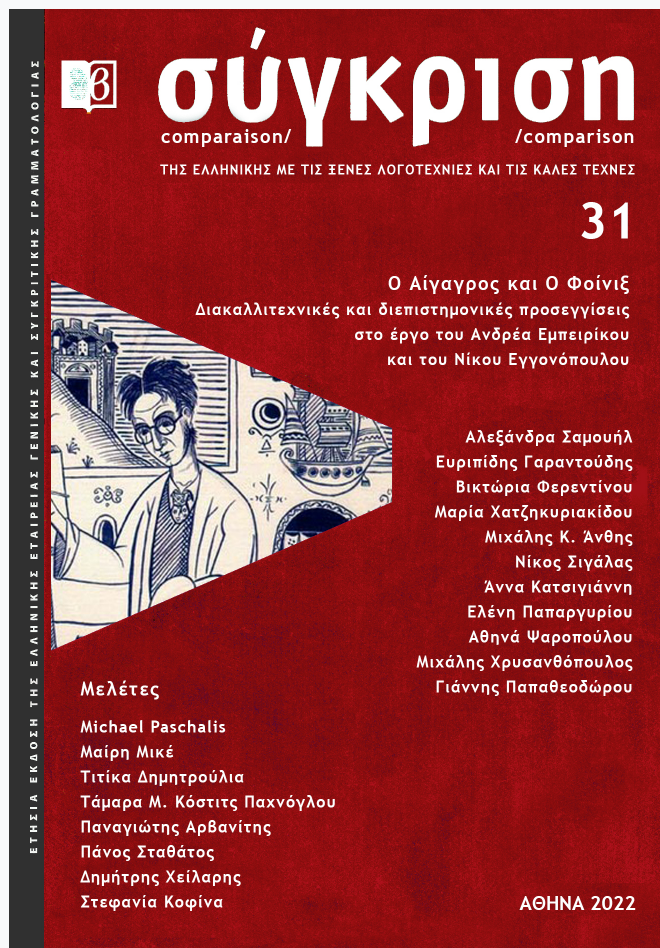

Σύγκριση/Comparaison/Comparison

Τόμ. 31 (2022)

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΓΑΡΑΝΤΟΥΔΗΣ, Το ποίημα «Όταν οι ευκάλυπτοι θροΐζουν στις αλλέες» ως λανθάνων άξονας της ποιητικής μυθολογίας του Εμπειρικού

Ευριπίδης Γαραντούδης

doi: [10.12681/comparison.31262](https://doi.org/10.12681/comparison.31262)

Copyright © 2022, Ευριπίδης Γαραντούδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γαραντούδης Ε. (2022). ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΓΑΡΑΝΤΟΥΔΗΣ, Το ποίημα «Όταν οι ευκάλυπτοι θροΐζουν στις αλλέες» ως λανθάνων άξονας της ποιητικής μυθολογίας του Εμπειρικού. *Σύγκριση/Comparaison/Comparison*, 31, 18–27. <https://doi.org/10.12681/comparison.31262>

**Το ποίημα «Όταν οι ευκάλυπτοι θροΐζουν στις αλλέες»
ως λανθάνων άξονας της ποιητικής μυθολογίας του Εμπειρικού**

Ανάμεσα στα πολλά ποιήματα που γράφτηκαν για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη και αναφέρονται ρητά στον άνθρωπο και στο έργο του, από την εποχή της αυτοκτονίας του, το 1928, μέχρι σήμερα,¹ ένα από τα περισσότερο γνωστά είναι το σχετικά εκτενές πεζό ποίημα του Ανδρέα Εμπειρικού «Όταν οι ευκάλυπτοι θροΐζουν στις αλλέες» (γρ. 1964).² Το ποίημα είναι γνωστό όχι μόνο με κριτήριο τη μεγάλη αναγνωστική απήχησή του, σήμερα και στο διαδίκτυο,³ αλλά και επειδή έχει απασχολήσει αρκετά τη φιλολογική κριτική της μεταπολιτευτικής περιόδου, μέχρι τις μέρες μας, προς δύο κατευθύνσεις: τόσο ως προς την πρόσληψη του έργου του Καρυωτάκη από τους νεότερους του ποιητές όσο και ως προς την ένταξη του ποιήματος στο λογοτεχνικό έργο του Εμπειρικού. Με βάση, λοιπόν, τις γενικώς συγκλίνουσες κριτικές προσεγγίσεις του ποιήματος, μπορούμε να πούμε εισαγωγικά ότι αυτό, αν θεωρηθεί από τη σκοπιά της ένταξης του συγγραφέα του στην περίφημη (και συνάμα αμφιλεγόμενη ως προς τη λειτουργικότητα του όρου) γενιά του 1930 και, κυρίως, στο υπερρεαλιστικό σκέλος της, αποτιμάται ως η αδιαμφισβήτητη και συνάμα η πιο εμφιατική αναγνώριση της λογοτεχνικής αξίας του Καρυωτάκη από υπερρεαλιστή ποιητή της γενιάς. Επομένως, το ποίημα (εκτιμάται ότι) λειτούργησε ως μία, διατυπωμένη μεν σε όψιμο χρόνο, αναίρεση, πάντως, της πολυθρύλητης αντίδρασης ή αρνητικής στάσης που έδειξαν όσοι ποιητές συνδέθηκαν ευθέως ή εμμέσως με τον υπερρεαλισμό απέναντι στο έργο του μεσοπολεμικού αυτόχειρα ομότεχνού τους.

Κατά τη γραπτή μαρτυρία του ίδιου του Εμπειρικού, μετά το τέλος του ποιήματος, αυτό γράφτηκε στην Αθήνα στις 9 Δεκεμβρίου 1964. Αλλά η αναγνωστική και φιλολογική δεξίωση του ποιήματος άρχισε αφού προηγουμένως πέρασαν περίπου δύο δεκαετίες από τον χρόνο γραφής του, με δεδομένο ότι έγινε γνωστό το 1980, όταν περιελήφθη στη μεταθανάτια έκδοση της συλλογής *Οκτάνα*. Στη *Βιβλιογραφία Ανδρέα Εμπειρικού (1935-1984)* του Ιάκωβου Μ. Βούρτση, που καλύπτει το χρονικό διάστημα μέχρι το 1984,⁴ δεν καταγράφεται μελέτη για το ποίημα. Το μοναδικό λήμμα της βιβλιογραφίας όπου συνδέεται, κατά κάποιο τρόπο, ο Εμπειρικός με τον Καρυωτάκη είναι η, κομβική για τις καρυωτακικές σπουδές, εισαγωγή του Γ.Π. Σαββίδη «Ο Καρυωτάκης ανάμεσά μας

---

¹ Για την καταγραφή και τον σχολιασμό τους, βλ. Μαρία Γνησίου, *Ποιήματα των Ελλήνων ποιητών για (Ελληνες) ποιητές κατά την περίοδο 1850-1980. Διδακτορική διατριβή*, Αθήνα, Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλολογίας, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών 2013, σ. 181-235. Η διατριβή διατίθεται διαδικτυακά από τον ιστότοπο του Εθνικού Αρχείου Διδακτορικών Διατριβών: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/29304>.

² Ο πλήρης τίτλος του ποιήματος είναι «Όταν οι ευκάλυπτοι θροΐζουν στις αλλέες. Μνημόσυνον σε μαύρο μείζον με βαθυπράσινους κισσούς για έναν άνθρωπο που εις την Πρέβεζαν εχάθη». Βλ. Ανδρέας Εμπειρικός, *Οκτάνα*, Αθήνα, Ίκαρος 1980, 2002, σ. 62-66.

³ Βλ., π.χ., <https://fear.gr/?p=18776>.

⁴ Βλ. Ιάκωβος Μ. Βούρτσης, *Βιβλιογραφία Ανδρέα Εμπειρικού (1935-1984)*, Αθήνα, Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο 1984.

ή Τι απέγινε εκείνο το μακρύ ποδάρι» στην έκδοση *Ποιήματα και πεζά* (1972).⁵ Εκεί γίνεται σε υποσημείωση μία μνεία μικρή του ποιήματος ως «συγκλονιστικού κειμένου»,⁶ με βάση προφορικές πληροφορίες που έδωσε για το ποίημα ο ίδιος ο Εμπειρικός στον Σαββίδη, ο οποίος όμως δεν γράφει ότι γνώριζε το ίδιο το κείμενο.⁷ Έτσι, το ποίημα ήρθε σταδιακά στο προσκήνιο της φιλολογικής προσοχής, όταν, από τη δεκαετία πλέον του 1980 και εξής, αφενός η γνώση μας για το λογοτεχνικό έργο του Εμπειρικού εμπλουτίστηκε ριζικά με την έκδοση πολλών ανέκδοτων κειμένων του και αφετέρου η αποτίμηση του έργου του ως σημαντικού ολοένα ενισχύεται. Η πρώτη αξιοσημείωτη ερμηνεία του ποιήματος, στη γραμμή της οποίας θεωρώ ότι δρομολογήθηκαν και οι επόμενες, έγινε από τον Γιώργη Γιατρομανωλάκη στη γνωστή μονογραφία του για τον Εμπειρικό το 1983.⁸ Θα συνοψίσω, λοιπόν, τις κύριες συγκλίνουσες απόψεις για το ποίημα βασικών μελετητών του, όπως ο Γιατρομανωλάκης, η Χριστίνα Ντουσιά (1996 και 2000),⁹ ο Παντελής Βουτουρής (1997),¹⁰ ο Δημήτρης Τζιόβας (1997),¹¹ ο Δημήτρης Αγγελάτος (2001)¹² και η Μαρία Μαργαρώνη (2002)¹³ (τους κατέγραψα κατά τη χρονολογική τάξη των κειμένων τους). Προσθέτω ότι εξέταση του ποιήματος περιέλαβε, επίσης, η Μαρία Γνησίου στη διδακτορική διατριβή της με τίτλο *Ποιήματα των Ελλήνων ποιητών για (Ελληνες) ποιητές κατά την περίοδο 1850-1980* (2013), που εκπονήθηκε υπό την εποπτεία μου,¹⁴ όπως και η

⁵ Βλ. Γ.Π. Σαββίδη, «Ο Καρυωτάκης ανάμεσά μας ή Τι απέγινε εκείνο το μακρύ ποδάρι», Κ.Γ. Καρυωτάκης, *Ποιήματα και πεζά*, Επιμέλεια Γ.Π. Σαββίδη, Αθήνα, Ερμής 1972, 1984², σ. ιγ'-ξη'. Αναδημοσίευση: Γ.Π. Σαββίδη, *Στα χνάρια του Καρυωτάκη (1966-1988). Μικρά φιλολογικά μελετήματα, ομιλίες και κριτικά άρθρα, με άγνωστα κείμενα*, Αθήνα, Εκδόσεις Νεφέλη 1989, σ. 15-72.

⁶ Γ.Π. Σαββίδη, *ό.π.*, σ. 58, σημ. 58.

⁷ Σύμφωνα με προφορικά διατυπωμένη μαρτυρία του Λεωνίδα Εμπειρικού, ο Γ.Π. Σαββίδη είχε ακούσει το ποίημα «Όταν οι ευκάλυπτοι θροΐζουν στις αλλέες» από τον Ανδρέα Εμπειρικό ο οποίος το διάβασε στην αναφερόμενη στην υποσημείωση του Σαββίδη συνάντησή τους.

⁸ Βλ. Γιώργη Γιατρομανωλάκη, *Ανδρέας Εμπειρικός. Ο ποιητής του έρωτα και του νόστου*, Αθήνα, Κέδρος 1983, σ. 157-160 και 178-179.

⁹ Βλ. Χριστίνα Ντουσιά, «Ο Καρυωτάκης και οι απεγνωσμένοι της αισιοδοξίας. Ρίτσος-Βάρναλης-Εμπειρικός-Εγγονόπουλος», *Αντί*, τχ. 623, 13.12.1996, Αφιέρωμα στον Καρυωτάκη, σ. 40-45 και Χριστίνα Ντουσιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Αθήνα, Καστανιώτης 2000, σ. 315-320.

¹⁰ Βλ. Παντελής Βουτουρής, *Η συνοχή του τοπίου. Εισαγωγή στην ποιητική του Ανδρέα Εμπειρικού*, Αθήνα, Καστανιώτης 1997, σ. 242-244 και 255-256.

¹¹ Βλ. Δημήτρης Τζιόβας, «Ποιητική μνήμη ή το φάσμα του καρυωτακισμού: Εμπειρικός, Κοντός, Γκανάς», *Καρυωτάκης και καρυωτακισμός* (31 Ιανουαρίου και 1 Φεβρουαρίου 1997), Επιστημονικό συμπόσιο, Αθήνα, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (Ιδρυτής: Σχολή Μωραΐτη) 1998, σ. 105-129. Αναδημοσίευση: *Από τον λυρισμό στον μοντερνισμό. Πρόσληψη, ρητορική και ιστορία στη νεοελληνική ποίηση*, Αθήνα, Εκδόσεις Νεφέλη 2005, σ. 93-126: 108-116.

¹² Βλ. Δημήτρης Αγγελάτος, «Εμπειρικός και Καρυωτάκης. (Ανάμεσα στον "ευθύ" και τον "πλάγιο" λόγο των ποιητών)», *Πόρφυρας*, τχ. 101, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2001, Αφιέρωμα στον Ανδρέα Εμπειρικό, σ. 333-340.

¹³ Βλ. Μαρία Μαργαρώνη, «Για τη χρήση των προγόνων: Ο Κώστας Καρυωτάκης και ο Ανδρέας Εμπειρικός "Όταν οι ευκάλυπτοι θροΐζουν στις αλλέες"», *Νέα Εστία*, τχ. 1744, Απρίλιος 2002, σ. 685-707.

¹⁴ Βλ. Μαρία Γνησίου, *ό.π.*, σ. 198-205.

Αθηνά Ψαροπούλου στη διατριβή της με τίτλο *Η επιφάνεια στον ποιητικό υπερ-ρεαλιστικό λόγο του Ανδρέα Εμπειρικού* (2020).¹⁵

Η αναγνώριση του ποιήματος ως σημαντικού είναι ομόφωνη. Καθώς το δυαδικό σχήμα έρωτας-θάνατος είναι ένα από τα βασικότερα θέματα της συλλογής *Οκτάνα*, ο Εμπειρικός με το συγκεκριμένο ποίημα οικειώνεται και προβάλλει την καρυωτακική ποίηση, λόγω της εμμονής της στο θέμα του θανάτου, ως τον άλλο, τον συμπληρωματικό, σε σχέση με τη δική του ποίηση, πόλο. Με άλλα λόγια, μέσω της αναγνώρισης της ποίησης του Καρυωτάκη, εντάσσει στο δικό του ποιητικό σύστημα, επικεντρωμένο στη ζωή και τον έρωτα, τον θάνατο ως την άλλη όψη, χωρίς αυτή η άλλη όψη να λειτουργεί ανταγωνιστικά ή αντιφατικά. Όπως έγραψε χαρακτηριστικά ο Γιατρομανωλάκης, στην *Οκτάνα* ζωή και θάνατος αντιμετωπίζονται με μια «ισορροπία δυναμική που αίρει τη διάκριση ανάμεσα στην αισιοδοξία και στο μη αισιόδοξο χωρίς, ούτε στιγμή, να αναιρείται η αίσθηση του πεπερασμένου και να αλλοιώνεται η γνώση του ποιητή σχετικά με την τραγικότητα της ατομικής ύπαρξης».¹⁶ Αντίστοιχη είναι η διαπίστωση του Βουτουρή: «Ο θάνατος –ως αναγκαιότητα– δεν προβάλλεται ως ανταγωνιστικός όρος προς τη ζωή, αλλά ως προϋπόθεση της αιωνιότητας. Η ζωή και ο θάνατος, μ' αυτόν τον τρόπο, υπερβαίνουν την αντιφατικότητά τους και συμπλέκονται σε ένα διαλεκτικό σχήμα ταυτότητας».¹⁷ Ειδικότερα, στο συγκεκριμένο ποίημα ο Εμπειρικός εμμένει στη διάκριση ουσίας και φαινομένου η οποία υπάρχει τόσο στην ποίηση όσο και στη ζωή του Καρυωτάκη. Η ουσία είναι ότι ο Καρυωτάκης είχε θεσπέσια και απόκρυφα εδεμικά οράματα που ήθελε να εκφράσει ως ποιητής και να ζήσει ως άνθρωπος. Αλλά η αντίξοχη μοίρα ή το πεπρωμένο, σε συνάρτηση και με τις ασφυκτικές επαγγελματικές-κοινωνικές συνθήκες του βίου του, τον ώθησαν προς την πλευρά του θανάτου, τόσο στην ποίηση όσο και στη ζωή του (αυτοχειρία). Κατά βάθος, όμως –και στο σημείο αυτό ο Εμπειρικός προσφεύγει στη φροϋδική ψυχανάλυση– ο Καρυωτάκης, όπως ο Εμπειρικός και όλοι οι ποιητές, απέβλεπε στην παραδείσια κατάσταση. Έτσι και η αυτοχειρία του εξαγιάζεται ως πράξη λυτρωτικής επιστροφής στην ανόργανη κατάσταση (και όχι ως πράξη δειλίας), συνδεδεμένη μάλιστα με τις αντίστοιχες πράξεις πολύ γνωστών λογοτεχνών που αυτοκτόνησαν την εποχή του μεσοπολέμου (Μαγιακόφσκι, Τρακλ, Εσένιν και Κρεβέλ).¹⁸ Το ότι η αναγνώριση του Καρυωτάκη ως «σπουδαίου» και «μεγάλου» ποιητή γίνεται όψιμα, 36 χρόνια ύστερα από τον θάνατό του, δεν αναιρεί τη σημασία ούτε μειώνει την αξία του ποιήματος. Τέλος, η ορατή διακειμενική ύφανση του ποιήματος μαρτυρεί τη γνώση της καρυωτακικής ποίησης από τον Εμπειρικό, όπως και την ουσιώδη σύνδεσή της με την ποίηση του Μπωντλαίρ.

¹⁵ Βλ. Αθηνά Ψαροπούλου, *Η επιφάνεια στον ποιητικό υπερρεαλιστικό λόγο του Ανδρέα Εμπειρικού*, Ρέθυμνο, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλολογίας, Τομέας Βυζαντινής και Νεοελληνικής Φιλολογίας 2020, σ. 396-405.

¹⁶ Βλ. Γιώργης Γιατρομανωλάκης, *ό.π.*, σ. 167. Η άποψη διατυπώνεται ως σχόλιο στο ποίημα «Εις την οδόν των Φιλελλήνων», αλλά μπορούμε να πούμε ότι αφορά και το εξεταζόμενο εδώ ποίημα.

¹⁷ Βλ. Παντελής Βουτουρή, *ό.π.*, σ. 255. Η παρατήρηση διατυπώνεται ως σχόλιο στο ποίημα «Ο δρόμος».

¹⁸ Παραθέτω εδώ την προφορικά διατυπωμένη παρατήρηση του Λεωνίδα Εμπειρικού ότι το ποίημα πρέπει να συνδεθεί με την πριν από το 1938 σχέση του Εμπειρικού με τον Νικόλαο Κάλας, σχέση στην οποία υποστηρίζεται και η αναφορά του ποιήματος στον αυτόχειρα γάλλο υπερρεαλιστή Ρενέ Κρεβέλ (1900-1935). Πρβλ. Αθηνά Ψαροπούλου, *ό.π.*, σ. 400, 402 και 403-404, σημ. 909.

Ύστερα από την παραπάνω σύνοψη των βασικών συγκλινουσών απόψεων για το ποίημα, εκείνο που κυρίως με ενδιαφέρει, επειδή θεωρώ ότι είναι μία σκοπιά εξέτασής του που έμεινε σε μεγάλο βαθμό αδιερεύνητη, είναι η ιχνηλασία των πραγματολογικών όρων του ποιήματος, με άλλα λόγια η διερεύνηση του πλαισίου τι και πώς γνώριζε, από καθαρά συγχρονική σκοπιά, εκείνη του 1964, ο Εμπειρικός για τη ζωή του Καρυωτάκη, για την ποίησή του και για την κριτική της πρόσληψης. Η γνώμη μου είναι ότι αυτή η ιχνηλασία έχει νόημα να γίνει, επειδή συμβάλλει στην ερμηνεία του ποιήματος.

Λαμβάνοντας, λοιπόν, υπόψη το ίδιο το κείμενο του ποιήματος και με δεδομένη αφενός την εκδοτική κατάσταση της καρυωτακικής ποίησης την εποχή της γραφής του ποιήματος και αφετέρου το στάδιο της κριτικής πρόσληψής της την ίδια εποχή, μπορώ να καταλήξω σε μια κρίσιμη διαπίστωση και βάσιμα να υποθέσω ορισμένα δευτερεύοντα, όχι πάντως αμελητέα, στοιχεία. Η κρίσιμη διαπίστωση είναι η εξής. Ο Εμπειρικός βασίστηκε στην έκδοση *Άπαντα. Ποιήματα και πεζά* (1938) που επιμελήθηκαν ο Χαρίλαος Σακελλαριάδης, ο Κλέων Παράσχος και ο Τέλλος Άγρας και όπου ο πρώτος έγραψε την εισαγωγή-συνοπτική βιογραφία του Καρυωτάκη.¹⁹ Υπενθυμίζω ότι οι δύο τόμοι της γνωστής μας καρυωτακικής έκδοσης *Άπαντα τα ευρισκόμενα* του Γ.Π. Σαββίδη εκδόθηκαν ο πρώτος τον Δεκέμβριο 1965 και ο δεύτερος τον Δεκέμβριο 1966,²⁰ συνεπώς αποκλείεται να τους είχε υπόψη του ο Εμπειρικός, στην ημερομηνία που έγραψε το ποίημα (9 Δεκεμβρίου 1964). Προφανώς ο Εμπειρικός τότε γνώριζε την καρυωτακική ποίηση ανεξάρτητα από την έκδοση του 1938 –σημειώνω ότι το 1928, αν κρίνουμε από τις γνωστές μας, δημοσιευμένες επιστολές του,²¹ φαίνεται ότι αγνοούσε την καρυωτακική ποίηση και, αν τη γνώριζε, θα του ήταν αδιάφορη. Επίσης 21 χρόνια νωρίτερα από το 1964 υπάρχει μία ημερολογιακή μαρτυρία, από τον Απρίλιο του 1943, που δείχνει αδιαμφισβήτητα ότι τότε ο Εμπειρικός συντασσόταν «με το αντι-καρυωτακικό πνεύμα μιας τάσης της κριτικής εκείνης περίπου της εποχής».²²

Αυτό που κυρίως και, κατά τη γνώμη μου, ασφαλώς ο Εμπειρικός οφείλει το 1964 στην έκδοση του 1938 είναι οι βιογραφικού χαρακτήρα πληροφορίες που έδωσε ο Σακελλαριάδης, διανθισμένες από τα κειμενικά τεκμήρια των αρκετών επιστολών του Καρυωτάκη, τόσο εκείνων που ενσωματώνονται στην εισα-

¹⁹ Βλ. Κ.Γ. Καρυωτάκη, *Άπαντα. Έμμετρα και πεζά*, [Επιμέλεια Τέλλος Άγρας, Κλέων Παράσχος, Χαρίλαος Σακελλαριάδης], Αθήνα 1938.

²⁰ Βλ. Κ.Γ. Καρυωτάκη, *Άπαντα τα ευρισκόμενα*, Φιλολογική επιμέλεια Γ.Π. Σαββίδη, Τόμος πρώτος, Αθήνα, Ερμής, Φιλολογική Βιβλιοθήκη 2 1965 και *Άπαντα τα ευρισκόμενα*, Φιλολογική επιμέλεια Γ.Π. Σαββίδη, Τόμος δεύτερος, Αθήνα, Ερμής, Φιλολογική Βιβλιοθήκη 2 1966.

²¹ Βλ. Ανδρέας Εμπειρικός, *Γράμματα στον πατέρα, τον αδελφό του Μαρακή και την μητέρα (1921-1935)*, Επιμέλεια Γιώργης Γιατρομανωλάκης, Αθήνα, Άγρα 2009.

²² Η επισήμανση της Ψαροπούλου, *ό.π.*, σ. 398, που παραθέτει και το χωρίο του Εμπειρικού: «Αν δεν λυθεί το πρόβλημα του έρωτος, θα έχουμε ολοένα λιγότερα αρσενικά αγόρια και θηλυκά κορίτσια, ολοένα λιγότερους Σικελιανούς και περισσότερους Καρυωτάκηδες, ολοένα λιγότερους επιβήτορες και περισσότερους ευνούχους, ολοένα λιγότερους ελευθέρους και θετικούς ψυχισμούς και περισσότερους αρνητικούς και διαλυτικούς, ολοένα περισσότερους κριτικούς και λιγότερους ποιητάς, ολοένα πιο μεγάλη και πιο καταστροφική διαφοροποίηση σώματος και ψυχής, ολοένα περισσότερους ναρκισσευομένους ανθρώπους, πατρίδες, κοινωνίες και έθνη, ολοένα περισσότερους αλγολαγνικούς πονοκαπήλους, ολοένα περισσότερες ανθρωποκτονίες και αυτοκτονίες» (Ανδρέας Εμπειρικός, *Οι κύκλοι του Ζωδιακού. Ανέκδοτα κείμενα από τη συλλογή «Γραπτά ή Προσωπική μυθολογία»*, Επιμέλεια-προλογικό σημείωμα-επίμετρο Γιώργης Γιατρομανωλάκης, Αθήνα, Εκδόσεις Άγρα 2018, σ. 211).

γωγή του όσο και των 7 επιστολών του παραρτήματος «Η αλληλογραφία του», οι 5 από τις οποίες είναι τοποχρονολογημένες στην Πρέβεζα στο τελευταίο διάστημα της ζωής του Καρυωτάκη εκεί, ενώ η μία γράφτηκε στην Πάτρα, πριν ο Καρυωτάκης πάει στην Πρέβεζα.²³ Επίσης στην εισαγωγή του Σακελλαριάδη ενσωματώνεται το μεγαλύτερο και ουσιαστικότερο μέρος της αποχαιρετιστήριας επιστολής.²⁴ Τόσο οι ρητές όσο και οι υπαινικτικές αναφορές του ποιήματος του Εμπειρικού στις διάφορες παραμέτρους της ζωής του Καρυωτάκη (ο δημοσιοϋπαλληλικός βίος του, η υπουργική απόφαση, η μετάθεση, τα Υπουργεία, οι Νομαρχίες και ο Νομάρχης, η Πάτρα, η Πρέβεζα και η περιγραφή της, τα καφενεία κι οι καφενέδες –ανάμεσά τους και οι περιστάσεις της αυτοκτονίας) έχουν ως πηγή τους το “βιογραφικό μέρος” της έκδοσης του 1938, όπως κρίνω ότι αποδεικνύεται από τη συνανάγνωση του ποιήματος με τις επιστολές του Καρυωτάκη και την εισαγωγή του Σακελλαριάδη. Ακόμα και ο τίτλος του ποιήματος σχετίζεται με τις μυθοποιητικές πληροφορίες του Σακελλαριάδη για την αυτοκτονία του πάλαι ποτέ φίλου του: «Κάτω από ένα ευκάλυπτο ξαπλώνεται, με το αριστερό του χέρι για να μην αστοχήσει βρίσκει το μέρος της καρδιάς και με το άλλο τραβάει τη σκανδάλη».²⁵ Με βάση, μάλιστα, την έκδοση του 1938, ο Εμπειρικός στο ποίημά του ισορροπεί ισόποσα σχεδόν και ισοβαρώς, θα έλεγα, την αναφορά στο ποιητικό έργο του Καρυωτάκη με τη διερεύνηση του βίου του ως παραδειγματικής περίπτωσης «αδικοσκοτωμένης» ψυχής, που ζητά μεταθανάτια «δικαίωσι», και με την ερμηνεία της αυτοκτονίας του.

Περνώ στις βάσιμες υποθέσεις. Η διδακτικής πρόθεσης προστακτική σε επαναφορά και επίζευξη που ρητορικά αρθρώνει ολόκληρο το ποίημα και το συνέχει («μη τον ξεχνάτε... μη πείτε λοιπόν ποτέ... μη την πείτε... μη πείτε, λοιπόν, ποτέ... λόγια μη πείτε... μη πείτε λοιπόν ποτέ... μη τον ξεχνάτε... μην τον ξεχνάτε...»), με άλλα λόγια η σταθερή προτροπή προς τον ανώνυμο συλλογικό αποδέκτη στον οποίο απευθύνεται η φωνή του αφηγητή, πρόδηλα ταυτισμένη με εκείνη του ποιητή Εμπειρικού, να μην ξεχάσει (ξεχάσουμε) και κυρίως να μην κατηγορεί (κατηγορούμε) τον Καρυωτάκη πιθανόν απηχεί την προ δεκαετίας εκτεταμένη συζήτηση-διένεξη που έγινε στην *Επιθεώρηση Τέχνης*, το 1955, ανάμεσα στους ορθόδοξους μαρξιστές κριτικούς (κυρίως τον Μ.Μ. Παπαϊωάννου) και τους αναθεωρητικούς της αριστερής κριτικής σκέψης (κυρίως τον Μανόλη Λαμπρίδη) για το αν ο Καρυωτάκης ήταν απορριπτός εκφραστής του αστικού παρηκμασμένου κόσμου ή, αντιθέτως, λειτούργησε ως άξιος υπονομευτής ή και αρνητής του.²⁶ Αν είναι έτσι, ο Εμπειρικός λανθανόντως συντάσσεται με τους αναθεωρητικούς. Επίσης σκέφτομαι ότι η παρότρυνση να μην κακολογείται ο Καρυωτάκης ως δειλός ίσως λειτουργεί και ως λανθάνουσα αντίδραση του Εμπειρικού στην εισαγωγή του Σακελλαριάδη, για την οποία η εξέταση της Ντουινιά μάς έδειξε πολύ πειστικά ότι συνέβαλε καιρία, παρά τους ισχυρισμούς του

²³ Βλ. Κ.Γ. Καρυωτάκη, *Άπαντα. Έμμετρα και πεζά, ό.π.*, σ. 242-252.

²⁴ Βλ. Κ.Γ. Καρυωτάκη, *Άπαντα. Έμμετρα και πεζά, ό.π.*, σ. LXII-LXIII.

²⁵ Κ.Γ. Καρυωτάκη, *Άπαντα. Έμμετρα και πεζά, ό.π.*, σ. LXIII.

²⁶ Βλ. τα δύο βασικά κείμενα: Μ.Μ. Παπαϊωάννου, «Φαινόμενα ακμής και παρακμής στη νεοελληνική ποίηση», *Επιθεώρηση Τέχνης*, τ. Α', τχ. 2, Φεβρουάριος 1955, σ. 83-92. Αναδημοσίευση: Κ.Γ. Καρυωτάκης, *Ποιήματα και πεζά, ό.π.*, σ. 245-249 [αποσπάσματα]. Μανόλης Λαμπρίδης, «Il gran rifiuto». (Καβάφης - Βάρναλης - Καρυωτάκης και η παρακμή)», *Επιθεώρηση Τέχνης*, τ. Β', τχ. 7, Ιούλιος 1955, σ. 29-42. Αναδημοσίευση: Μανόλης Λαμπρίδης, *Il gran rifiuto. Καβάφης - Βάρναλης - Καρυωτάκης και η παρακμή, Η αντικειμενικότητα του έργου τέχνης, Το ηθικό πρόβλημα στην ποίηση του Γ. Σεφέρη. Κριτικά μελετήματα*, Αθήνα, Εκδόσεις Έρασμος 1979, σ. 31-69.

συντάκτη της περί στενής φιλίας, στη στερεότυπα αρνητική εικόνα του μεσοπολεμικού ποιητή ως ψυχοπαθολογικής προσωπικότητας (μισάνθρωπος, θανατόφιλος, εγωπαθής κ.ά.π.).²⁷ Ειδικότερα ως προς την υπεράσπιση της αυτοκτονίας του Καρυωτάκη από τον Εμπειρικό, πρέπει να σκεφτούμε ότι, από τη σκοπιά του 1964, η εν λόγω αυτοκτονία κρινόταν ακόμα κατά βάση ως πράξη που πρόδιδε το ψυχοσυναισθηματικό προφίλ του τύπου που σχημάτισε ο άσπονδος φίλος Σακελλαριάδης και συνεπώς άξιζε τον ονειδισμό του αυτόχειρα. Πρόκειται, λοιπόν, για τολμηρή υπεράσπιση. Τέλος, αναρωτιέμαι αν η περιγραφή της συμβολοποιημένης Πρέβεζας ως απωθητικού περιβάλλοντος κοινωνικής ασφυξίας υποκρύπτει τις εντόπιες πολιτικοκοινωνικές συνθήκες εν έτει 1964.

Ένα από τα ουσιαστικότερα ζητήματα της ερμηνείας του έργου του Καρυωτάκη από τον Εμπειρικό συναρτάται, κατά τη γνώμη μου, με τις διακειμενικές αναφορές του ποιήματος στο έργο του Καρυωτάκη. Συγκεκριμένα, όλες αυτές οι αναφορές, τόσο οι ασφαλώς εντοπισμένες όσο και κάποιες εικαζόμενες, θα έλεγα πλήρως καταγεγραμμένες και σχολιασμένες από τη φιλολογική κριτική, εστιάζονται στα ελεγειακά ποιήματα του Καρυωτάκη και στην περίφημη «Πρέβεζα». Αλλά τα σατιρικά ποιήματα και πεζά δεν υπάρχουν στο διακειμενικό υπόστρωμα του ποιήματος. Αυτό προφανώς οφείλεται στο ότι, όπως ήδη επισημάνθηκε, τον Εμπειρικό ενδιαφέρει ο Καρυωτάκης ως ο άλλος πόλος, της ποίησης που έλκεται όχι από τη ζωή και τον έρωτα, αλλά από τον θάνατο. Επιπρόσθετα, όμως, υπάρχει μία φράση που, κατά τη γνώμη μου, δείχνει ότι ο Εμπειρικός είτε δεν αντιλαμβάνεται είτε θεωρεί υποδεέστερη την κοινωνική διάσταση της καρυωτακικής ποίησης, άρρηκτα δεμένη με το σατιρικό μέρος της. Πρόκειται για τη φράση: «Εμπρός στην ειδεχθή του κόσμου υποκρισίαν, νυχθημερόν ο ποιητής διαβιών, παρά την σκωπτικήν που κάποτε τον έπιανε μανίαν, με οίστρον σεραφεικόν και εξαίσιον τους ουρανούς της απολύτου αθωότητος ωραματίζετο».²⁸ Παρατηρώ, λοιπόν, ότι, αν λάβουμε υπόψη το στάδιο της κριτικής πρόσληψης της καρυωτακικής ποίησης στα 1964, είναι μάλλον εύλογο ότι ο Εμπειρικός επικεντρώνεται στην ελεγειακή και υποβαθμίζει τη σατιρική-κοινωνική διάσταση της καρυωτακικής ποίησης, θεωρώντας την τελευταία περιστασιακή εκδήλωση σκωπτικής διάθεσης. Δεν φαίνεται, λοιπόν, ο Εμπειρικός να έδωσε προσοχή στη μελέτη του Άγρα «Ο Καρυωτάκης και οι “Σάτιρες”» που αναδημοσιεύεται στην έκδοση του 1938.²⁹ Και μη λησμονούμε, επίσης, ότι βρισκόμαστε ακόμα μία σχεδόν δεκαετία πριν από τη δημοσίευση της κομβικής, για τη μεταπολιτευτική πρόσληψη, μελέτης του Βύρωνα Λεοντάρη «Θέσεις για τον Καρυωτάκη» (1973).³⁰

Εξεταζόμενο το «Όταν οι ευκάλυπτοι θροΐζουν στις αλλέες» από τη σκοπιά της σχέσης του όχι μόνο με τα υπόλοιπα κείμενα της συλλογής *Οκτάνα* αλλά και με το υπόλοιπο ποιητικό έργο του Εμπειρικού, νομίζω ότι μας έχει απασχολήσει κυρίως ως προς το γιατί εντάσσει τον Καρυωτάκη στο πάνθεον των Μπεάτων, όπως θα λέγαμε με τους όρους της συλλογής *Οκτάνα*, ή, όπως το διατύ-

²⁷ Βλ. Χριστίνα Ντουριά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π., σ. 142-162.

²⁸ Ανδρέας Εμπειρικός, ό.π., σ. 63.

²⁹ Βλ. Κ.Γ. Καρυωτάκη, *Άπαντα. Έμμετρα και πεζά*, ό.π., σ. LXXXIX-CXXIX.

³⁰ Βλ. Βύρων Λεοντάρης, «Θέσεις για τον Καρυωτάκη», *Σημειώσεις*, τχ. 1, Σεπτέμβριος 1973, σ. 71-77. Αναδημοσιεύσεις: Κ.Γ. Καρυωτάκης, *Ποιήματα και πεζά*, Επιμέλεια Γ.Π. Σαββίδης, ό.π., σ. 260-265. Βύρων Λεοντάρης, *Δοκίμια για την ποίηση*, Αθήνα, Εκδόσεις Έρασμος 1985, σ. 14-20. Βύρων Λεοντάρης, *Κείμενα για την ποίηση*, Αθήνα, Νεφέλη 2001, σ. 17-24.

πωσε ο Σαββίδης, στο «λαράριο της “προσωπικής μυθολογίας” του Εμπειρικού».³¹ Αλλά τα συναφή με το γιατί ερωτήματα πώς, πότε και κατά πόσο εντάσσει τον Καρυωτάκη στην προσωπική μυθολογία του ο Εμπειρικός μού φαίνεται ότι μπορούν ακόμα να εξεταστούν στην προοπτική να αντιληφθούμε αυτή τη μυθολογία να σχηματίζεται, εν χρόνω και τόπω, σύμφωνα με ένα ιεραρχικό και συγκροτημένο σχήμα εκλεκτικών συγγενειών και επιλογών. Περιορίζομαι, λοιπόν, εδώ να διατυπώσω πέντε κατά σειρά σκέψεις και υποθέσεις, διασταυρώνοντας κειμενικά στοιχεία του ποιήματος με ευρύτερα πραγματολογικά δεδομένα: α) Το ποίημα, με δεδομένο ότι είναι τόσο εκθιαστικό, είναι συνάμα το εκτενέστερο και το αποκλειστικά αναφερόμενο σε έναν έλληνα ποιητή λογοτεχνικό γραπτό του Εμπειρικού, στο σύνολο του γνωστού μας σήμερα έργου του, του μικρού σε έκταση εκδεδομένου όσο ζούσε και του αρκετά μεγαλύτερου, δημοσιευμένου μετά τον θάνατό του. Στη βάση αυτών των γνωρισμάτων του, ο Καρυωτάκης πρέπει να τοποθετείται, αν όχι στην κορυφή, κοντά στην κορυφή του ποιητικού κανόνα του Εμπειρικού, αυτού που αφορά τους πριν από την εμφάνιση του μοντερνισμού και υπερρεαλισμού έλληνες ποιητές.³² β) Αυτά, λοιπόν, τα γνωρίσματα του ποιήματος, που κορυφώνονται στη ρητή δήλωση του τέλους του, επιτρέπουν να υποθέσουμε ότι ο δημιουργός του θα επέλεγε να το δημοσιεύσει. Αλλά το ποίημα παρέμεινε ανέκδοτο μέσα στην επόμενη δεκαετία, μέχρι το 1975, όταν ο Εμπειρικός πέθανε, ενόσω μάλιστα ο ποιητής δημοσίευσε, από το 1963 και εξής, στον λογοτεχνικό τύπο και στους δίσκους των ηχογραφημένων απαγγελιών του, τα περισσότερα από τα 31 κείμενα της συλλογής *Οκτάνα*. γ) Υπάρχει ένα στοιχείο που δείχνει, σύμφωνα με μαρτυρία του Σαββίδη, την αμφίθυμη διάθεση του Εμπειρικού να αναφέρει ή να μην αναφέρει τον Καρυωτάκη σε άλλο κείμενο της συλλογής *Οκτάνα*, συγκεκριμένα στο ποίημα «Οι Μπεάτοι ή της μη συμμορφώσεως οι Άγιοι».³³ Θα μπορούσαμε, πάντως, να σκεφτούμε ότι η αρχική αναφορά και εντέλει η απαλοιφή του ονόματος του Καρυωτάκη από εκείνο το ποίημα, γραμμένο στις 17 Αυγούστου 1963, οφείλεται στην αποκλειστική, ευρεία και τόσο εκθιαστική αναφορά του στο ενάμιση χρόνο μεταγενέστερο «Όταν οι ευκάλυπτοι θροΐζουν στις αλλέες». δ) Η ρητή δήλωση του τέλους του ποιήματος, «Τὸ λέγω καὶ θὰ τὸ ξαναπῶ πολλάκις –εἶναι μεγάλος ποιητὴς ὁ Κῶστας Καρυωτάκης», δεν επαληθεύτηκε ως προς το «θὰ τὸ ξαναπῶ πολλάκις», καθώς δεν γνωρίζω άλλο μεταγενέστερο λογοτεχνικό κείμενο του Εμπειρικού, είτε εκδεδομένο είτε ανέκδοτο και γνωστό μας σήμερα, που να μνημονεύει τον Καρυωτάκη. Μήπως το «πολλάκις» είναι καρπός της διάθεσης κατά

³¹ Γ.Π. Σαββίδης, *ό.π.*, σ. 58.

³² Προκειμένου η εκθιαστική κρίση του Εμπειρικού για τον Καρυωτάκη να συγκριθεί με τις εξίσου θετικές για τον Καρυωτάκη κρίσεις του Εγγονόπουλου και του Σαχτούρη, βλ. Χριστίνα Ντουσιά, «Ο Καρυωτάκης και οι υπερρεαλιστές», *Καρυωτάκης και καρυωτακισμός*, *ό.π.*, σ. 307-308. Βλ. επίσης Μαίρη Μικέ, *Ανθεκτική εκκρεμότητα. Ο μύθος της Πασιφάης σε νεοελληνικά λογοτεχνικά κείμενα του 20ού αιώνα*, Αθήνα, Gutenberg 2022, σ. 96-97.

³³ Βλ. Γ.Π. Σαββίδης, *ό.π.*, σ. 58 και σημ. 58. Ο Σαββίδης γράφει ότι σε δημόσια ανάγνωση του ποιήματος από τον Εμπειρικό, την οποία ο ίδιος άκουσε, το 1966, το όνομα του Καρυωτάκη υπήρχε ανάμεσα σε εκείνα των άλλων Μπεάτων. Η Ψαροπούλου, *ό.π.*, σ. 398, επισημαίνει: «Πράγματι, ο Καρυωτάκης εμπεριέχεται στην τρίτη εκδοχή του καταλόγου και των Μπεάτων και του Αιγάγρου [στο ποίημα “Του Αιγάγρου”], που δημοσιεύτηκε το 2006, γεγονός που αποδεικνύει ότι ο Εμπειρικός σκεφτόταν να τον συμπεριλάβει στο πάνθεό του, αλλά τελικά προτίμησε να γράψει γι’ αυτόν ένα ποιητικό εγκώμιο. Βλ. Ανδρέας Εμπειρικός, “Μια ανέκδοτη εκδοχή του καταλόγου των Μπεάτων και μια ανέκδοτη εκδοχή του καταλόγου του Αιγάγρου. Σχόλιο: Λεωνίδας Εμπειρικός”, *Νέα Συντέλεια*, τχ. 5-6-7, Άνοιξη 2006, σ. 79-87: 80».

τη στιγμή γραφής του ποιήματος και έλκεται επίσης από την ανάγκη της ομοιοκαταληξίας;³⁴ Παρατηρώ, αντιθέτως –για να δώσω ένα συγκριτικό στοιχείο–, ότι ο Εμπειρικός αναφέρει τον Σικελιανό τέσσερις φορές σε ποιήματά του και όλες οι αναφορές είναι εκθειαστικές,³⁵ αν και κατά τη γνώμη μου ελάχιστος σημασίας συγκρινόμενες με την εξύμνηση του Καρυωτάκη. Αν ανακαλέσουμε την ημερολογιακή καταγραφή του 1943, όπου ο Εμπειρικός αντιδιαστέλλει ρητά τους θετικούς Σικελιανούς και τους αρνητικούς Καρυωτάκηδες, συντασσόμενος με τους πρώτους, θα μπορούσαμε να σκεφτούμε ότι το 1964 πλέον ο υπερρεαλιστής ποιητής απέβλεπε σε μία διευρυμένη, ενοποιητική ή συμφυλιωτική και ποιητικά προβεβλημένη πρόσληψη της ελληνικής (και της ξένης) ποιητικής παράδοσης. Εν κατακλείδι, η απάντηση του ερωτήματος πότε, πώς και κατά πόσο εντάσσεται ο Καρυωτάκης στην προσωπική μυθολογία του Εμπειρικού νομίζω ότι πρέπει να σταθμιστεί σύμφωνα με την κρίσιμη διαπίστωση του Γιατρομανωλάκη ότι ο Εμπειρικός κρατούσε ανέκδοτα τα περισσότερα λογοτεχνικά γραπτά του με κριτήριο είτε την ερωτική τολμηρότητά τους είτε την αναφορά-εμπλοκή τους με ιστορικά και πολιτικά-ιδεολογικά ζητήματα.³⁶ Το «Όταν οι ευκάλυπτοι θροΐζουν στις αλλέες» εντάσσεται, βέβαια, στη δεύτερη κατηγορία.

Δεν αμφισβητώ στο ελάχιστο την ειλικρίνεια της ευγενούς χειρονομίας του Εμπειρικού να ονομάσει τον Καρυωτάκη «σπουδαίο» και «μεγάλο» ποιητή.³⁷ εξάλλου τον θεωρώ έναν από τους περισσότερο ειλικρινείς στα γραπτά τους έλληνες λογοτέχνες. Ούτε με ενδιαφέρουν βιογραφικές ερμηνείες, όπως ότι αυτή η τόσο μεγάλη συμπάθεια για τον Καρυωτάκη μπορεί να συνδεθεί με τη ρητά εκφρασμένη, δύο χρόνια νωρίτερα από τη γραφή του ποιήματος, ομολογία του Εμπειρικού στο ημερολόγιο του ταξιδιού του στη Ρωσία, στις 16 Δεκεμβρίου 1962: «Φοβάμαι ότι είμαι ένας *maniaque-dépressif*, ηπίας μάλλον, αλλά αρκετά οχληράς μορφής».³⁸ Ό,τι, λοιπόν, αντιλαμβάνομαι ως εκ των υστέρων αμφιθυμία ή και αμηχανία του Εμπειρικού για την τύχη του ποιήματός του πρέπει να ερμηνευτεί ποιητολογικά. Συγκεκριμένα, να συνδεθεί αφενός με την επιδιωκό-

³⁴ Παραθέτω εδώ την προφορικά διατυπωμένη παρατήρηση του Λεωνίδα Εμπειρικού ότι ολόκληρη η τελική φράση και ειδικότερα η ομοιοκαταληξία «πολλάκις - Καρυωτάκης» συνδέονται με την τάση του τέλους πολλών ποιημάτων της συλλογής *Οκτάνα* να κορυφώνεται το κείμενο με ένα είδος εμφατικής αναφώνησης.

³⁵ Βλ. καταγραφή και σχολιασμό των αναφορών από την Μαίρη Μικέ, *ό.π.*, σ. 80-81.

³⁶ Βλ. Γιώργης Γιατρομανωλάκης, «Προλογικό σημείωμα», Ανδρέας Εμπειρικός, *Οι κύκλοι του Ζωδιακού. Ανέκδοτα κείμενα από τη συλλογή "Γραπτά ή Προσωπική μυθολογία"*, Επιμέλεια-προλογικό σημείωμα-επίμετρο Γιώργης Γιατρομανωλάκης, Αθήνα, Εκδόσεις Άγρα 2018, σ. 13-14: «Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι η απουσία ερωτικών και πολιτικών/ιστορικών κειμένων από τα *Γραπτά* του 1960 οφείλεται σε συνειδητή επιλογή του Εμπειρικού».

³⁷ Ο Δημήτρης Τζιόβας, *ό.π.*, σ. 117, παρατηρεί: «Ο Εμπειρικός δεν μας εξηγεί γιατί ο Καρυωτάκης είναι μεγάλος ποιητής». Επίσης, σε άλλο σημείο της μελέτης του, γράφει: «Το μόνο που δεν εξηγεί το κείμενο είναι το ποιητικό του μεγαλείο, που διακηρύσσεται αλλά δεν δικαιολογείται» (*ό.π.*, σ. 118).

³⁸ Ανδρέας Εμπειρικός, *Ταξίδι στη Ρωσία. Ημερολόγιο και φωτογραφίες*, Φιλολογική επιμέλεια - επίμετρο Γιώργης Γιατρομανωλάκης, Αθήνα, Άγρα 2001, σ. 10. Πάντως η Ψαροπούλου, *ό.π.*, σ. 399, υποθέτει, όχι αβάσιμα, ότι «ο Εμπειρικός στρέφεται προς τον Καρυωτάκη και νιώθει το ποιητικό του μεγαλείο στην ώριμη του περίοδο, κυρίως εξαιτίας των προσωπικών του ψυχικών δοκιμασιών». Εννοεί «πρώτα την ομηρία του από την ΟΠΛΑ τον Δεκέμβριο-Ιανουάριο του 1944-1945, που λίγο έλειψε να τον οδηγήσει στον θάνατο, και ύστερα την υποχρεωτική παύση της ψυχαναλυτικής του πράξης το 1951». Επίσης η Ψαροπούλου, *ό.π.*, σ. 399, σημ. 894, παραθέτει και άλλα χωρία του ημερολογίου του Εμπειρικού από το ταξίδι του στη Ρωσία ως δηλωτικά της κατάθλιψής του.

μενη συνοχή του υπερρεαλιστικού ποιητικού υπερτοπικού και υπερχρονικού οράματός του και αφετέρου με μία σχηματιζόμενη ποιητική μυθολογία που να ανταποκρίνεται με συνέπεια σε αυτό το όραμα. Τα σημεία συνάντησης του οράματος με τα εν τόπω και χρόνω σημάδια της ιστορίας, της ιδεολογίας και της κοινωνίας –και ο Καρυωτάκης σήμερα γνωρίζουμε ότι ήταν ένα τέτοιο ισχυρό σημάδι– δεν μπορεί παρά να προκαλούσαν αμφιθυμίες.

Summary

Euripides Garantoudis

The poem "When the eucalyptus trees rustle on the alleys" as a latent axis of the poetic mythology of Embiricos

The well-known prose poem by Andreas Embirikos, "When the eucalyptus trees rustle in the alleys" (written on 9 December 1964 and published in the collection *Octana* in 1980), entirely referring to K.G. Karyotakis, is examined as an emblematic landmark in the formation of Embirikos' personal poetic mythology. The main converging views of interpretation of the poem are summarized first, based on the main studies that refer to it. Then, the pragmatic terms of the poem are traced, in other words, the context of what and how, from a purely synchronic point of view, that of 1964, Embirikos knew about Karyotakis' life, his poetry and its critical reception is explored.